

Klok betekende alles voor Johan Sanders

DOOR MARTIN BRINK

VEENENDAAL - Verhalen van overlevers. Vastgelegd in hun eigen gesproken woord. Dat is wat Marcel Prins en Peter Henk Steenhuis voor ogen hadden in hun net verschenen boek 'Andere Achterhuizen, verhalen van Joodse onderduikers'. Eén van de geïnterviewden is Johan Sanders (1931) uit Amsterdam. Hij vluchtte uit Enschede en dook onder bij de familie Van Engelenburg in Gelders-Veenendaal.

Het verhaal van Johan kwam tien jaar geleden al voor in een documentaire die zijn dochter maakte over de Joodse gemeenschap in Enschede, een jaar later nog eens in het boek over de Joodse gemeenschap in Gelders- en Stichts Veenendaal. Toch blijft het beklemmend. Zeker als zijn verhaal nog eens wordt ingebed in dertien andere ervaringen van Joodse onderduikers.

Zij hebben allemaal hun eigen ervaringen die beginnen met onderduiken, een andere identiteit aannemen, altijd op je hoede zijn en vooral ook aanpassen, niet-koosjer eten bijvoorbeeld. Al deze ervaringen zijn er als een rode draad in verweven. Het boek leest daardoor snel weg en heeft, hoe wrang het ook moge klinken, toch iets spannends in zich.

Johan Sanders kwam uit Enschede waar vader Gerard Sanders secretaris was van de Joodse Raad. Daardoor kon hij mensen waarschuwen om te duiken. Hij en voorzitter Sig Menko waren daar ook actief mee bezig. Van de ruim dertienhonderd Joden in Enschede hebben zo'n vijfhonderd het overleefd, het hoogste percentage in Nederland.

Familie Van Schuppen

Op 9 april 1943 duiken Johan en zijn twee zusjes ook onder. Johan gaat via Arnhem naar Veenendaal en komt bij de familie Van Schuppen op villa Middewijk terecht.

Daar slaapt hij een nacht er gaat als Johan van de Berg, die

zijn moeder had verloren tijdens het bombardement op Rotterdam in 1940, de onderduik in.

De elfjarige Johan wordt liefdevol opgenomen in het Hervormde gezin van Gert en Cor van Engelenburg aan het Benedeneind 29 (nu Valleistraat). Vader is avondportier bij de Ritmester Sigarenfabriek en directeur Van Schuppen vraagt hem om dit jongetje op te nemen. Johan moet aan alles wennen: de geur van het huis, hij moet het bed delen met de vijfjarige Gert van Engelenburg, het enige kind van de familie en ook elke dag met hem kwartetten.

„Die spelletjes kwamen me mijn neus uit en nog steeds heb ik er een hekel aan,” vertelt Sanders. Tot op de huidige dag heeft hij een goede band met zijn pleegbroer. De woning lag aan het Omleidingskanaal waar de nodige schuuten in lagen. Daarin kon je heerlijk wiebelen. Johan doet dat al de eerste dag en valt in het water. Kopje onder in het kroos. „Ik ben letterlijk en figuurlijk ondergedoken,” zegt hij tegen moeder Cornelia van Engelenburg-Kleijer.

Spaarpot

Johan heeft het goed bij zijn onderduikfamilie. Hij krijgt elke week een kwartje in zijn spaarpot en een dubbeltje om te versnoepen. Hij gaat naar de christelijke school, hij leert er wekelijks een psalmversje en maakt er vriendjes. Het eten was wennen. Na een half jaar zit hij onder de zweren omdat hij het eten van varkensvlees niet gewend is.

Daar stopt de familie mee en het gaat over. Hij gaat op zondag mee naar de kerk en hoort er voor het eerst verhalen uit het Nieuwe Testament.

Zijn verblijf werd betaald uit de onderduikpot. De familie kreeg tachtig gulden per maand voor kost en inwoning, bewassing en kleding. Sanders: „Dat was veel geld, de man had een weksalaris van 29 gulden. Buiten dat kluste hij nog eens bij in de sigarenfabriek waarvoor hij honderd sigaren per maand kreeg, die ook weer geld opbrachten. De familie heeft in die periode

een nieuwe keuken kunnen bouwen en een wc en waterleiding kunnen aanleggen.”

Gedekt hoofd

Zijn zusjes zaten ook in Veenendaal ondergedoken en gingen zelfs naar dezelfde christelijke school. Maar praten op het schoolplein met hen mocht niet. Er waren nog meer veranderingen. Sanders: „De familie was gewend om voor het eten te bidden: 'Here, zegen deze spijzen, amen'.

Om tijdens het gebed een gedekt hoofd te hebben, kruiste ik mijn handen op mijn hoofd, zodat ik toch een keppeltje op had. Dat zat er in gebakken. Ze hebben er niets van gemerkt, ze hadden hun ogen dicht.”

Begin augustus 1944 vertrekt Johan weer.

Een boer uit de omgeving, bijgenaamd Schele Ot, beticht hem dat hij over zijn land is gelopen en het kippenhok heeft opengezet. Hij zou wel maatregelen nemen. Johan wordt direct ondergebracht bij een kinderloos echtpaar waar hij vijf weken onzichtbaar is.

Vervolgens komt hij in Wagingen maar met de luchtlanding wordt hij door de heer Zomer - van drukkerij Zomer & Keuning - naar Bennekom gebracht, komt terecht in De Kraats terecht en niet veel later in het pastoriehuis te Renswoude. Die dominee, weet hij nog, was ontactisch. „Dit is Johan, een neefje uit Groningen, maar in werkelijkheid is het er eentje van het Oude Verbond,” zei hij tegen bekenden.

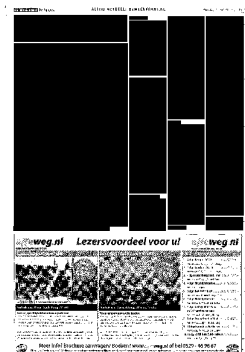
Deze man probeerde hem nog te bekeren, maar Johan stond sterk in zijn schoenen. De Duitsers vorderden de pastorie en Johan trok naar Nederwoud bij Lunteren.

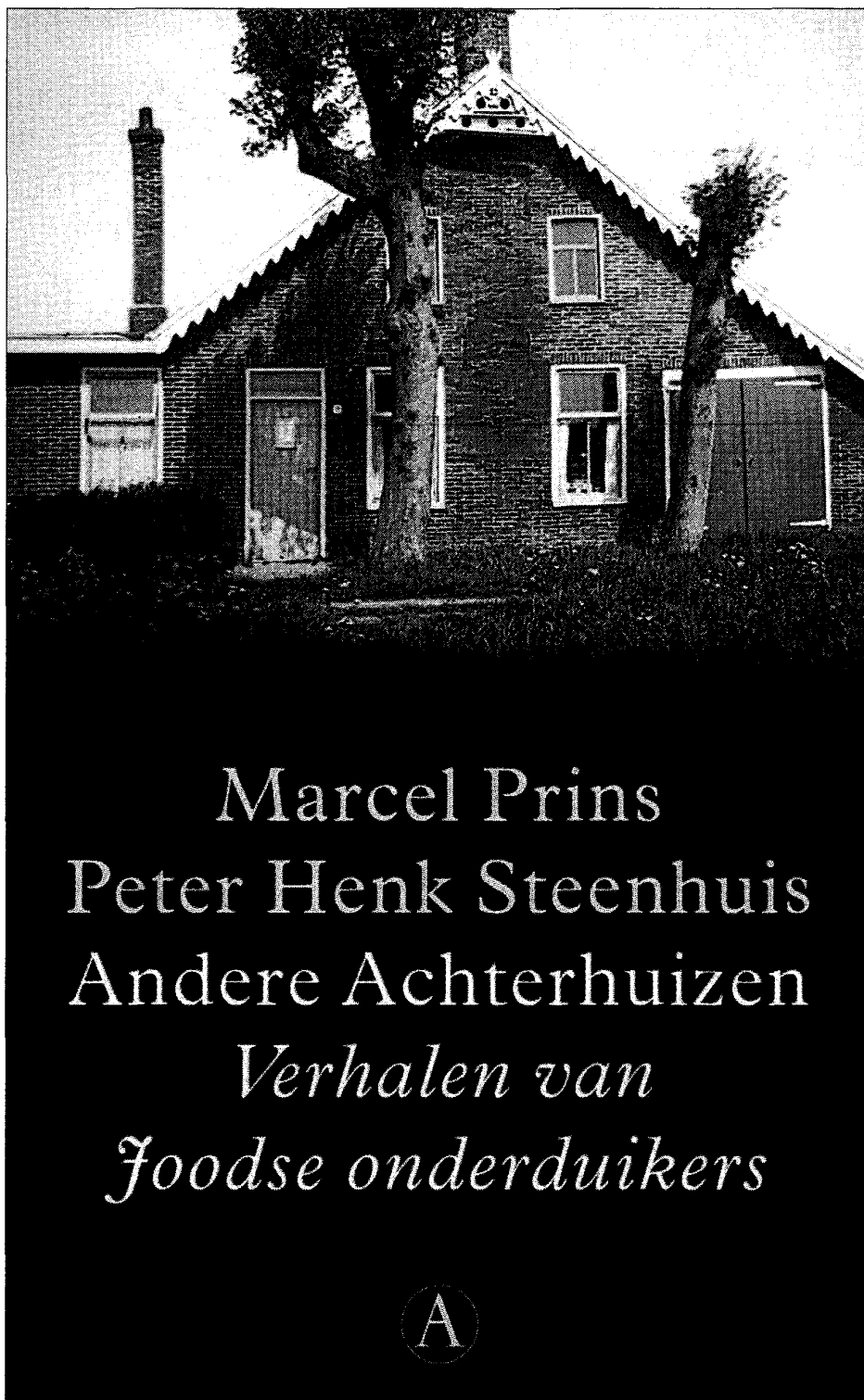
Daar maakte hij de bevrijding mee. Zijn Veenendaalse pleegouders kwamen hem daar halen. Die hadden altijd contact gehouden. „Je moeder is terug,” zeiden ze.

Als hem vele jaren later kort na het overlijden van zijn pleegmoeder gevraagd wordt, wat hij zou willen hebben, kan hij maar één ding bedenken: de klok uit de woonkamer. „Ik sliep in een kamer boven die klok, en hoor-

de het geluid door de vloeren. Het tikken gaf me een vertrouwd gevoel.”

'Andere Achterhuizen', 196 bladzijden, 16,95 euro, Uitgeverij Athenaeum Amsterdam, ISBN 9789025367398.

De omslag van het boek 'Andere Achterhuizen, verhalen van Joodse onderduikers'.